

Branislava Sušnik in slovenske Šolske sestre sv. Frančiška Kristusa Kralja v Argentini in Paragvaju

IRENE MISLEJ

Šolske sestre sv. Frančiška so v Argentino prvič prispele julija 1931, pred več kot 90 leti. Prva skupina je štela pet sester, do leta 1937 pa jih je prispelo skupaj 41, večinoma Slovenk in nekaj Hrvat. Pobudo, da pridejo v »dežele reke La Plata« (Argentina, Urugvaj in Paragvaj), kot je ena od njih poimenovala svoje misijonsko in delovno območje, je dal hrvaški frančiškan, pater Leonard Rušković, ki se je dolgo trudil, da bi pri svojem delu dobil pomoč verske duhovne oskrbe tako imenovane jugoslovanske skupnosti v Argentini. Hrvati imajo v Argentini dolgo zgodovino (prvi, predvsem Dalmatinci, so naselili številna kmetijska področja, bili pa so tudi mornarji). Okoli leta 1880 so prišle tudi nekatere manjše skupine Slovencev in se naselile v argentinskih provincah Entre Ríos (ob meji z Urugvajem) in Formosi (na meji s Paragvajem). V dvajsetih letih prejšnjega stoletja pa so začele prihajati velike skupine iz Primorja, torej z ozemelj, ki jih je Italija zasedla po prvi svetovni

vojni. Bežali so pred gospodarsko stisko in predvsem pred fašizmom, ki jim je odvzel pravico do maternega jezika in kulture. Ta skupnost je bila v dvajsetih in tridesetih letih prejšnjega stoletja v polnem razmahu. Čeprav je imela središče v četrti La Paternal v Buenos Airesu, se je kmalu razširila po celotnem argentinskem ozemlju. Pater Rušković si je red šolskih sester za pomoč izbral zaradi njihove učiteljske poklicanosti. Nekatere so bile tudi medicinske sestre. Vse pa so izkazovale veliko misijonsko vnemo, ki so jo že prej dokazale v domovini.

Leta 1933 so sestre že delovale na območju, ki nas še posebej zanima, na meji Argentine s Paragvajem. Najprej so v mestu Formosa odprle šolo *Santa Isabel de Hungría* (*Sveta Elizabeta Ogrska*) (v zadnjih letih omogoča tudi univerzitetni študij) in nato sočasno z ustanovitvijo internata za staroselska dekleta še šolo Santa Clara v misijonu San Francisco de Asís (Frančiška Asiškega) v Laishiju (70 km od mesta Formosa), med ljudstvom Toba Kom. Frančiškanski misijon je imel dolgo zgodovino, saj je argentinski predsednik Julio Argentino Roca njegovo ustanovitev dovolil že leta 1900. V tistem času je bilo središče pozornosti namenjeno izobraževanju staroselskih otrok, za kar so bile šolske sestre najboljše usposobljene.

Prva sestra, ki je vodila skupino v Laishiju, je bila sestra Lidija Godina s slovenskega Krasa, ki je skoraj vse svoje življenje preživela v misijonu. Najprej je v misijonu delovala v letih 1934–1958 (misijon je leta 1950 prenehal veljati za misijon in postal običajno naselje). Po enem letu dela v porodnišnici v Formosi se je vrnila v Laishi, kjer je ostala do leta 1966. Nato je začela poučevati v osnovni šoli v kraju Las Lomitas, prav tako v provinci Formosa, kasneje se je preselila v Urugvaj, svoja zadnja leta pa je preživela v Slovenski vasi v Lanusu v južnem Buenos Airesu. Značilnosti njenega dela so lastne vsem njenim sopotnicam, ki so pogosto menjavale kraje dela in odgovornosti. Dr. Branislava Sušnik je šolsko sestro Lidijo Godina spoznala ob prihodu v Laishi leta 1947. Istega leta je spoznala tudi sestro Bojano Gornik, ki je bila med letoma 1937 in 1939 učiteljica staroselskih otrok, nato pa je odšla v Buenos Aires poučevati na šolo za otroke Slovencev, vendar se je kasneje vrnila v Formoso.

Misijon je imel sladkorno tovarno, ki je delovala do leta 1946. Mleli so tudi koruzo, predvsem ženske pa so iz pridelanega tobaka izdelovale cigare in prodajale trsni med. Izdelke so odpremljali iz rečnega pristanišča, zgrajenega leta 1905 iz za to območje značilnega lesa dreves kebračo in urundaj.

V tistih letih je red šolskih sester v Argentini razširil območje delovanja. Vključili so še druge izobraževalne in zdravstvene ustanove ter se razširili v Paragvaj in Urugvaj. Danes nadaljujejo delo v dveh

provincah, San José (Argentina in Urugvaj) in Asunción (Paragvaj). Prvi sestre, ki sta po tej širitvi delovanja prispeli v Paragvaj, sta bili Anita Ketiš in Odilija Zalaznik. Slednjo sem osebno spoznala v Slovenski vasi v Lanúsu). Po njej se imenuje ulica nasproti šole, v kateri je poučevala in jo nato dolgo vodila. Aniti Ketiš in Odiliji Zalaznik so v Paragvaj sledile še druge šolske sestre. Leta 1937 je ena izmed njih, Ada Prijatelj, po poklicu medicinska sestra, delala z dr. Andrésom Barberom v porodnišnici klinike Rdečega križa v Asunciónu. Prva ustanova, ki so jo sestre vodile v paragvajski prestolnici, je bil internat za dekleta Santa Inés.

Junija 1936, le eno leto po koncu strašne vojne med Bolivijo in Paragvajem, so šolske sestre prišle v misijon San José Estero v pokrajini Severni Chaco (departma Boqueron, Zahodna regija), ki so ga vodili menihi oblati. Med njimi je bila tudi Serafina Černe, ki se je rodila v vasici na Vipavskem. Bila je avtorica prvih knjig, napisanih v jeziku ljudstva Čulupi, med katerimi je živela dolga leta.

Okoli leta 1990, ko sem nameravala napisati prispevek o delu šolskega reda v Južni Ameriki (prava novost za slovensko publicistiko tistega časa), sem stopila v stik s sestro Kristino Levec, ki je delala kot profesorica psihologije, pedagogike, angleščine in francoščine na šoli *Santa Isabel de Hungría* v Formosi. Takrat je bila stara 82 let. Poslala mi je številne podatke in fotografije, gradivo pa je vsebovalo tudi poročilo s seznamom sester iz prve skupine, njihovimi biografijami in podrobnim opisom del, ki so jih opravljale. Ko sem ji poslala članek, ki je leta 1991, ob 60. obletnici prihoda prvih sester, izšel v reviji Rodna gruda, ga je prevedla v španščino, nato pa so ga objavili v biltenu Pokrajinskega kulturnega doma. Sestra Kristina Levec je skupaj z drugimi kolegicami prišla po drugi svetovni vojni in je poznala dr. Branislavo Sušnik.

Branislava Sušnik je s sestrami frančiškankami stopila v stik že v Sloveniji, še posebej pa takrat, ko se je v Rimu pripravljala na odhod na svojo končno destinacijo in je z njimi bivala v redovni hiši. V Buenos Airesu je ponovno navezala stik z njimi in nekaj časa celo bivala v internatu za univerzitetne študentke v Rosariu. V Pokrajinskem kulturnem domu v San Lorenzu, v provinci Santa Fe, je prejela vse informacije, ki jih je potrebovala za naslednji korak: začetek svojega znanstvenega dela v misijonu Laishi. Sestre so bile njene prijateljice tako na začetku njene kariere kot tudi med bivanjem v Paragvaju; z njimi je lahko govorila v maternem jeziku ter obujala številne skupne kulturne običaje. V Rimu je spoznala lazarista patra Ladislava Lenčka iz reda svetega Vincencija Pavelskega, ki je bil glavni urednik misijonske revije. Oba sta skoraj istočasno odpotovala v Argentino. V tej reviji je Branislava

Sušnik v zgodnjih petdesetih letih objavila dve besedili v slovenščini – eno o svojem prvem terenskem delu med staroselci Lengva in drugo, na Lenčkovo izrecno prošnjo, pa o pogojih za misijonsko delo v Paragvaju. V slednjem je podala izčrpen opis dela različnih krščanskih misijonov v Paragvaju (torej vseh veroizpovedi). A prve vtise o območju, na katerem je kasneje delovala vse svoje življenje, najdemo v pismu, ki ga je iz Laishija poslala svoji sestri Dragojli Sušnik.

Indijanke so tako plašne in boječe (kadar žive daleč proč na kampu), da se takoj poskrijejo; če so same, te gledajo in še z očmi ne trenejo; če jih kaj vprašaš, se ti pa smeje, namesto da bi govorila. Če jim kaj daš, je boljše, da položiš kar na tla, Indijanec se bo naredil, kot da mu ni nič za podarjeni tobak, ampak kadar hrbet obrneš, pa s pravo strastjo zagradi zanj. Če jim kaj govoriš, se tako naredi, kot da nič ne slišijo in vendar poslušajo. Med seboj pa malo govorijo, in če si kar z znamenji pokažejo, tako leni so, da se jim še ust ne ljubi odpreti. Ženske na kampu govorijo le toba (indijanski jezik tukaj); v začetku sem imela s tem jezikom velike težave in sem jaz menda večkrat zinila pravcate neumnosti, saj so se Indijanci na ves glas smejali. Eno ženo sem vprašala, če je mož dober z njo (se reče hogorajk), žena pa me je pogledala grdo kot kakšna coprnica, seveda, pri njih se to ne sme vprašati, ker pomeni, da se jaz 'zanimam' za njenega moža! Navihani so pa in brihtni! Ko sem hodila okoli nabirati besede njihovega jezika, sem jih hotela malo pridobiti, pa sem sem in tja dala kakšno cigareto ali tobak (tu indijanske žene rade žvečijo tobak!), kmalu so se tako privadile, zlasti ena stara žena, da je ta odprla usta le, kadar sem ji dala cigareto. Nikoli ne bom pozabila to staro Indijanko, kajti ko sem hotela vedeti vse pridevnike v tobskem jeziku, me je to stalo kar celih 14 cigaret. Šmentana muha! Pa reci, če niso res drage indijanske besede.

Mlada Indijanka, ki je že bila v misijonskem zavodu pri sestrah, je hotela pa gažete (kruh) za otroka; tako sem morala indijanske glagole plačati z gažetami! Samostalnice sem nabirala pri dveh mladih indijanskih deklicah in seveda so prodale svoj samostalnik z bonbonom! Ker sem se istočasno hotela priučiti guarani (drug indijanski jezik), sem večkrat šla k neki napol beli, napol indijanski paragvajski družini, in za vsako besedo je bilo treba pokazati, kako se plete desno in levo pletje. Očenaš v jeziku toba sem spravila skupaj s tem, da sem imela 1 uro v naročju umazanega indijanskega otroka. Tako vidiš malo, kako je prav zoprna ta reč, nabirati slovar med Indijanci. Drugič kaj več in kaj bolj resnega o njih.

Prav šolske sestre so stopile v stik z dr. Andrésom Barberom in mu povedale o mladi slovenski znanstvenici, ki je že delala med staroselci, in tako se je dr. Branislavi Sušnik ponudila življenjska priložnost ... Mnogo let kasneje je z raziskovalko v daljnem Paragvaju tudi mene povezala prav ena od redovnih sester – sestra Tadeja Mozetič, ki je bila skupaj s še eno sodelavko zadnja slovenska misijonarka v Paragvaju. V

Ljubljani je bila sestra Tadeja Mozetič moja učenka španščine, in ko je odhajala na svojo misijo, sem jo prosila, naj obišče Branislavo Sušnik in ji pove o moji raziskavi o slovenski emigraciji po svetu. In tako je bilo. Med enim od obiskov, za božič, sta v paragvajski vročini skupaj preživel popoldne ob potici in petju slovenskih narodnih pesmi, ki govorijo o snegu ... Doktorica je dodala le en stavek k pismu, ki mi ga je kar na licu mesta napisala Tadeja Mozetič. Preprosto je napisala, naj jo obiščem v Paragvaju, da sem dobrodošla.

Sestra Tadeja Mozetič, ki je bila po poklicu medicinska sestra, je dolga leta delala med prebivalci misijona San Leonardo v paragvajskem Chacu. Le bolezen jo je pripeljala nazaj v domovino, žal že počiva na redovnem pokopališču v Repnjah. Pisma, ki mi jih je pošiljala (mnoga izmed njih v španščini), so govorila o naporih in bolečinah ter o ogromnem notranjem veselju ob udejanjanju svoje poklicanosti. Spominjam se je z ljubeznijo in hvaležnostjo.

Sestre, ki so delale v stiku s staroselskimi kulturami, so morale uporabljati strokovne metode za učenje jezikov, razumevanje psihologije prebivalcev in prilagajanje okolju ter običajem ... Ti so bili precej drugačni od slovenskih, ne le v staroselskih misijonih, temveč tudi v vaseh in celo v velikih mestih. Vendar pa so bile na podežlju težave še kako resnične. Gradivo, ki mi ga je poslala sestra Kristina Levec, je vsebovalo jedrnat opis preselitve prvih sester v misijon San José Estero, ki je resnično poučen:

Morale so opraviti resnično dolgo pot po celotni pokrajini paragvajskega Chaca. Najprej potovanje s parnikom iz Asuncióna do Puerto Casado, nato 100 km čez Chaco, od vzhoda proti zahodu v razpadajočem vagonu brez stekel in senčil, ki se je ustavljal na vsakem kilometru, da bi pobral ali odložil potnike oziroma tovor. Potem noč na balah bombaža v skladišču, nato pa spuščanje po Chacu, od severovzhoda do jugovzhoda po 300 kilometrov dolgi vijugasti poti v starem tovornjaku (še vojna zapuščina). Spati so morale na prostem, pod neznanim zvezdnatim nebom, ob bližnjih glasovih zveri, ustavljenih le s kresovi, varovane od kakšnega vojaka in bratov oblátov ter zibajoče se v nezaželeni glasbi komarjev, s človeškimi okostji v bližini in ostanki polomljene vojne opreme. Bilo je pet sester, med njimi Serafina Černe, ki je kasneje napisala prvo knjigo v jeziku Čulupi.

Seveda vtisi niso bili vedno tako dramatični. Sestra Kristina Levec se v enem izmed pisem spominja, kako je leta 1954, ko se je letalo, ki jo je pripeljalo iz Asuncióna v Formoso (kakšna razlika v primerjavi s prejšnjo pripovedjo!), približevalo, videla deželo, polno zelenih gozdov s cvetovi intenzivno rdeče barve ... »Sredi te tropske in vroče lepote sem

začela svoje novo življenje.« Tako šolske sestre kot Branislava Sušnik so bile pogumne ženske, ki so se zavedale svoje poklicanosti in bile popolnoma predane svojemu delu. Prav je, da se jih spominjamo.

POVZETEK

Misijon Laishi je bil ustanovljen leta 1900 po odločitvi predsednika Argentine, generala Julia A. Roca, in sicer 64 km južno od mesta Formose, v pokrajini Chaco na mejnem področju s Paragvajem. Posvečen je bil sv. Frančišku Asiškemu in poglavarju Laishiju iz ljudstva Toba Kom. V misijonu so se ukvarjali s sladkornim trsom, koruzo, tobakom ipd. Kmalu po prihodu v Argentino so v misijonu delovale slovenske šolske sestre. Prve so prispele leta 1931, dve leti pozneje so že bile v mestu Formosa, kjer so ustanovile šolo sv. Izabele. V misijonu so vodile zavod za dekleta ter zgradile cerkev in samostan. Misijon Laishi predstavlja v življenju dr. Branislave Sušnik prvo stopnjo v preučevanju staroselskih kultur. Misijonarke so namreč odhajale tudi v druge indijanske misijone (sicer pa so delovale v številnih šolah, tudi v slovenski šoli v Buenos Airesu, La Paternal). Na paragvajski strani Chaca, v misijonu San Lorenzo Esteros, je sestra Serafina Černe napisala prve knjige v jeziku ljudstva Čulupi. Na argentinski strani, v misijonu San Leonardo, pa je dvajset let delovala zadnja slovenska misijonarka, sestra Tadeja (umrla je v Repnjah 2019), ki je vzpostavila stik z Branislavo Sušnik in tako omogočila, da sem predstavila njeno življenje v Ljubljani na razstavi v letu 1992. Misijonsko delo je seveda pomenilo učenje indijanskih jezikov in zблиževanje z njihovimi kulturami. V publikacijah slovenske misijonske organizacije je dr. Branislava Sušnik objavila svoja prva poročila s terena. Slovenske šolske sestre so jo tudi povezale z dr. Andresom Barbero in tako omogočile, da se je preselila v Asuncion, kjer je delovala do smrti.

Ključne besede: misijon Laishi, Chaco, slovenske šolske sestre, misijonsko delo, Branislava Sušnik

ABSTRACT: BRANISLAVA SUŠNIK AND SLOVENIAN SCHOOL SISTERS OF ST. FRANCIS OF CHRIST THE KING IN ARGENTINA AND PARAGUAY

The Laishi Mission was established in 1900, based on a decision of the President of Argentina, General Julio A. Roca, 64 kms south of the city of Formosa, in an area bordering on Paraguay in the Chaco region. It was dedicated to St. Francis of Assisi and Laishi, tribal chief of the Toba Qom people. Sugar cane, corn, tobacco, etc. were grown on the mission's plantations. Slovenian school nurses worked in the mission shortly after arriving in Argentina. The first sisters arrived in 1931, and two years later founded the School of St. Isabel in the city of Formosa. They ran a girls' institution and built a church and a monastery at the mission. The Laishi Mission constitutes the first stage in Dr. Branislava Sušnik's study of Native American indigenous cultures. This is because missionaries were also sent to other Indian missions (but otherwise worked in various schools, including the Slovenian school in Buenos Aires, La Paternal). In Paraguayan Chaco, in the Mission of San Lorenzo Esteros, Sister Serafina Černe wrote the first books in the language of the Chulupi people. The last Slovenian missionary, Sister Tadeja (she died in the Slovenian village of Repnje in 2019), worked in Argentinian Chaco, in the Mission of San Leonardo, for twenty years. She initiated contact with Branislava Sušnik, thus enabling the author of this article to present the scientist's life in Ljubljana in an exhibition in 1992. As a matter of course, missionary work involved learning Native American languages and familiarising oneself with indigenous cultures. Dr. Branislava Sušnik published her first field reports in the Slovenian missionary organization's publications. Slovenian school sisters also put her in touch with Dr. A. Barbero, thus enabling her to move to Asunción where she worked until her death.

Keywords: Mission Laishi, Chaco, Slovenian school sisters, missionary work, Branislava Sušnik

RESUMEN: LA DRA. BRANISLAVA SUŠNIK Y LAS HERMANAS EDUCACIONISTAS ESLOVENAS EN ARGENTINA Y EN EL PARAGUAY

La misión Laishí entre los indígenas toba qom fue establecida por el presidente de la República Argentina, el gral. Julio A. Roca, en 1900, a 64 km al sur de la ciudad de Formosa, en la región del Chaco y en el territorio limítrofe con el Paraguay. Lleva el nombre de San Francisco de Asís y del cacique Laishí. En el marco de la misión se ocupaban del cultivo de la caña de azúcar, maíz y tabaco. A poco de llegar al país desde Yugoslavia, las Hnas. Educacionistas Franciscanas fundaron la escuela de Sta. Isabel en Formosa y, dentro de la misión, establecieron un asilo para muchachas, una iglesia y un convento. La misión Laishí representa en la vida de la Dra. Sušnik su primer paso hacia la investigación de los pueblos indígenas. Desde su casa matriz en San Lorenzo, prov. de Santa Fe, las misioneras se dirigían hacia diversos destinos: tanto a escuelas (entre ellas a la que crearon para los eslovenos en La Paternal, Buenos Aires) como a misiones entre los indígenas. En el Paraguay, en la misión San Lorenzo Esteros, la hna. Serafina Černe escribió las primeras obras en el idioma chulupí, en la misión San Leonardo trabajó la hna. Tadea Moze-tič, quien fuera la última misionera eslovena en esta zona; ella fue también quien estableció contacto con la Dra. Branislava Sušnik, haciendo así posible la presentación de la investigadora en la muestra realizada en Ljubljana en 1992. La labor misionera suponía para las hermanas el aprendizaje de los idiomas autóctonos. En las publicaciones eslovenas en este campo aparecieron los primeros textos de la Dra. Branislava Sušnik. Fueron también las misioneras las que la pusieron en contacto con el Dr. Andrés Barbero, contribuyendo al traslado de la investigadora a Asunción, donde vivió hasta su fallecimiento.

Palabras clave: misión Laishí, Chaco, hermanas educacionistas eslovenas, trabajo misionero, Branislava Sušnik

O AVTORICI

Dr. Maria Irene Mislej je upokojena muzejska svetnica, bivša direktorica Pilonove galerije v Ajdovščini in raziskovalka slovenskega izseljenstva od leta 1981, najprej v okviru Znanstvenega inštituta Filozofske Fakultete v Ljubljani. Je plodna publicistka in prevajalka.
Elektronski naslov: irenemislej@gmail.com